Рік І. Понеділок 14. сїчня 1918. р. Ч. 1.

СЕЛЯНИН

Журнал полонених Українців у Зальцведелї.

Передплата виносить:
На місяць . . . 20 фен.
Окреме число . . 10 фен.

Виходить два рази на місяць
— Видає —
„Подільське В.-П. Кооп. Т-во".

Адреса Редакції й Адміністрації:
Ukrainisches Sekretariat, Kriegsgefangenen Lager Salzwedel. (Preussen).

Наше завдання.

Вже три роки минуло, як багато з нас—полонених Українців, будучи тут у полонї, маємо змогу під захистом Союза Визволення України вчити свою рідну мову, орґанїзуватись і пізнавати ті суспільні порядки, при яких тільки й може народ стати свідомим, самостійним, сильним і щасливим. На протязї цих трьох років десятки тисяч наших полонених у перше довідали ся про ті наукові й практичні знання, котрі дають змогу людинї бути вірним сином свого краю й чесним робітником на славу й добробут свого народу. Честь і слава тим, що перші протягли нам руку в цей тяжкий для нас час неволї й, розбудивши нас від байдужности до свого власного життя, показали дорогу до світла й правди—дорогу до цїли людини, завданням якої є вічна праця на користь суспільства, а разом з тим і на користь самому собі.

Але для того, щоби нам самим твердо йти по вище вказаній дорозї й показувати її другим, ми не повинні зупиняти ся на тому, про що довідались і чому навчились тут у полонї. Цього було б так замало для нас і нашого народу, як замало знати одну тільки букву «а» для того, щоби стати грамотним. Для того ж, щоби нам бути дїйсними синами свого народу й щоби ці елементарні знання, що ми набули тут у полонї мали гарні наслїдки для нашого суспільства, ми мусимо начату нами тут освідомлюючу роботу продовжувати й дома. Ми мусимо там, на рідній, милій нашій Українї, ще з більшою енерґією взяти ся за освідомлення самих себе й тих инших братів, що дотепер за тяжкою працею й вічними злиднями не мали нагоди не тільки чому небудь учитись, а навіть подумати про те, що вони ж такі самі люди, як другі й таке право мають бути свідомими й щасливими. Беручи ся ж за це дуже важне, а ще більше тяжке дїло самоосвідомлення, ми повинні твердо й завжди памятати, що найбільші успіхи можуть бути осягнені лише тодї, коли до тої чи иншої справи приступають люди не поодиноко, а спільно, зі спільними духовими й матеріяльними силами й надїють ся лише на свої власні сили. Цї останнї дві умови —єдність і надїя лише на власні сили—є необхідними услівями для всякої розпочинаючої справи, особливо для справи самоосвідомлення. Далї необхідно добавити, що для більшого й лекшого поширення між темними, заляканими й занедбаними масами ідеї самоосвідомлення, потрібно розпочинати цю роботу з тих практично-наукових засобів, у яких вони найбільш пекучу потребу відчувають і які ними можуть бути зараз же з замітними для них гарними наслїдками використані.

А тепер, шановні Товариші Читачі, я запитаю: Хто ж у нашім українськім суспільстві є найбільш вартна, але рівночасно цїлком несвідома й занедбана верства й що для неї є найбільш цїкавим і пекучим?

Такою верствою є власне ми й наші батьки, брати й дїти—**селяни хлїбороби,** а найбільш цїкавим і пекучим є для нас те, з чого ми жиєм, що нам і нашим свідомим і несвідомим гнобителям дає засоби до життя—**хлїборобська справа.** Цїй верстві нашого суспільства й цими засобами

ми й маємо святий обовязок працювати на користь.

Оце й є наше завдання, наша ціль. Для кращого ж осягнення цеї цїли ми зорґанїзувались у гурток під назвою «Подільське Видавничо-Просвітне Кооперативне Товариство», першою пробною працею якого є отсей скромний, у Ваших руках спочиваючий, тілько що народивший ся далеко на чужинї, але маючий зрости в сильного великана на рідній землї, Украінї, й уквітчати її пишними й багатими нивами—наш любий «Селянин».

Бахталовський.

До земляків хлїборобів!

Із українських часописей, які ми маємо спромогу читати, довідуємо ся, що наш народ з часу національного відродження (з початком революції в Росії) велику вагу покладає на ріжні кооперативно-господарські спілки. В кожній часописї подають ся вістки про заснування нових спілок, а також запрошуєть ся фахових інструкторів для ведення зазначених спілок. Ця поява говорить за те, що наш народ, як інтелїґенція так рівно й селяне розуміють, що для того, щоби відбудувати свій край після світового погрому—цеї кривавої війни й завести в себе гарний міцний лад, то в першу чергу необхідно зміцнити орґанїзаціями переважаючу клясу населення, це-б-то селян хлїборобів у напрямі національної свідомости й матеріяльного добробуту.

Селянські орґанїзації мають велику вагу для всякої держави, для нашого ж краю особливо, бо наш народ майже виключно складаєть ся із дрібних хлїборобів, яких налїчуєть ся пересїчно понад 80 проц. і які були, є, й будуть ще довший час для нашої країни головним джерелом державного багацтва. Тому то й не дивно, що наш державний уряд у першу чергу взяв ся за зорґанїзованнє селян, які зі свого боку також, чи то свідомо, чи инстинктивно находять у зорґанїзованню своїх сил одинокий рятунок для себе.

Але для цего, щоби нашим хлїборобам гарно зорґанїзувати ся при помочі кооперації, мало одного бажання й підпирання уряду; для цего необхідно мати фахових провідників і то таких, які би не сидїли панками десь у повітових місточках і виробляли маловартні проєкти, як це було в нас до війни, а щоби могли засїсти по своїх селах і активною працею підпомагати провадити ту чи иншу селянську спілку.

Лише такі провідники, що самі господарюють, що выросли в селї й найлїпшим у світї є для них своє село й рідна оселя,—можуть гарно зорґанїзувати своїх односїльчан у ріжні спілки й піднести матеріяльний їх стан так високо, як ми це бачимо в Нїмеччинї.

А чи є вони в нас, такі фахові провідники—селяне? Нї, ми їх не маємо; бо наш вітчим—російський уряд—цїлком не дбав про те, щоби завести ріжні мандрівні школи, як це давно ведеть ся в західних державах, які теоретично й практично учать селян тому, що для них є найбільш необхідним і пекучим. Навпаки, наш бувший уряд при допомозї попів та ріжних циркулярів завжди стояв на перешкодї розвитку взагалї селянських орґанїзацій, а в тім числї й кооперативно-господарських.

Правда, тепер нам нїчого бояти ся перешкод російського уряду, бо ми маємо вже свій рідний український уряд, який, як уже говорило ся, всїма силами підпирає селянські орґанїзації, особливо кооперативно-господарські; але, як то кажуть, жнив багато, а женців немає: наші селяни ще так несвідомі й неопитні в напрямі всїляких орґанїзацій, що нїяк не можуть собі ради дати. Багато засновуєть ся ріжних спілок, але дуже мало їх витримує; більшість із них не вспівши народити ся, зараз же замірають за браком свідомих провідників а селяни втративши і намучившись, тратять всяку надїю на те, що спілка може принести користь.

Хтож і як може помогти нашим селам у цему? Помогти їм можемо ми, полонені, що перебуваємо по два й три роки в Нїмеччинї й Австрії й маємо нагоду практично навчитись, як орґанїзують ся й провадять ся ріжні спілки і взагалї, як ведеть ся сїльське господарство. Тут ми бачимо ріжні преріжні спілки, які не дивлячись на брак людей завдяки війнї, дуже міцно стоять і велику користь приносять населенню. Ми тут цїлком не помічаємо тих посередників скупців і продавців, що обдирають наших селян, купуючи господарські продукти за безцїнок і продаючи селянам фабричні товари по незвичайно високім цїнам. Противно, тут тяжко зустрінути селянина, який би не був членом тої чи иншої спілки й продавав і купував усе не через посередництво тої спілки. Кожний із нас може тут побачити й практично виучити все, що робить селянина свідомим, культурним, багатим і щасливим хлїборобом. Це може осягнути всякий із нас, хто тілько цїкавить ся життям і питанням, як полїпшити те життя. Не може лише той, хто замісць очей дїрки в лобі має, а замісць голови пустий гарбуз.

Але навіть і ті, що справжнї очі й голови мають і щиро хотїли б чому-небудь навчити ся, не завше визнають ся в тім, побіч чого вони цїлими роками живуть. Таким т. т. я хотїв би прийти на поміч цими порадами в нашім журналї, в яких буде зазначено все найголовнїще, на що варто звернути увагу й добре в ньому розібрати ся, щоби

потім повернувшись до дому, на Україну, можна було стати тими провідниками, селянами - хлїборобами, від яких буде залежати будучність наших селян.

Такий мій погляд на цю справу, та иншого й не може бути, беручи на увагу, що нас Українців є в полонї понад 400.000 (в Австрії й Нїмеччинї) і як би хоч одна десята частина із нас поставила собі обовязком навчити ся під час полону практичному веденню-господарства й його зорганїзованню в спілки, а повернувшись до дому кожний заснував лише одну яку небудь спілку, то ми би мали 40.000 спілок, а це значить, що ми мали би все наше селянство зорганїзованим. Від цего була б така величезна користь нашому народу, якої він не міг би мати не тільки від завойования Дарданел, а навіть від завойования й цїлого світа.

(Продовженнн буде).

Б—ий.

Мікроби, й що робить природа, щоб захистити нас від них.

Є величезна скількість дуже маленьких істот, котрі майже мілїярдами окружають людину, проникають у її тїло, викликають там заразні хвороби або пошестнї й часто ведуть до смерти. Це є люті вороги, з котрими приходить ся людинї вести уперту безоглядну боротьбу без усякої надії на мир, або хоч на тимчасове замирення. Ця боротьба була тим тяжче, що людям майже до 60-их років прошлого столїття нїчого не було відомо про цих істот. А ви-ж самі, Шановні Читачі, добре розумієте, як то важно знати в боротьбі, що із себе уявляє ваш ворог, яка в його сила, де він, чого він боїть ся й т. ин.? Нема-ж тому нїчого дивного, що учені здавна старали ся відкрити цього ворога, але кажу, майже до останнїх часів не вдавало ся цього осягнути. Були звичайно ріжні здогадки, часом безглузді, часом дотепні, але все-ж таки здогадки зостали ся здогадками. Тільки з 60-тих років прошлого столїття, після того, як був відкритий *мікроскоп* (прилад, котрий дає змогу роздивляти ся яку небудь річ, побільшуючи її більш, як у 1000 раз; так, напр. жало бджоли під мікроскопом виглядає завбільшки, як добра ломака) докладно узнали, що це за істоти. На великий жаль у нас на Українї й досї простий люд про це знає дуже мало, тому то думаю, що читачі не поремствують, як я дещо розкажу їм про це.

Повітря, вода й верхнї пласти землї наповне нї мілїярдами дуже й дуже маленьких істот, котрих учені називають *мікроорганїзмами,* мікробами (от грецького слова «мікрос», що значить малий) або *бацїллами,* (що по латинї означає — палички). Поміж цими мікробами є дуже й дуже багато таких, котрі не тільки не шкодять чоловікові, а навпаки,—приносять йому велику користь, але-ж є й такі, котрі являють ся дїйсною причиною заразних хвороб.—(Коли я далї буду казати, що небудь про мікробів, то я буду брати на увагу тільки ці шкідливи для нас мікроорганїзми, хоч само собою зрозуміло, що де що зі сказаного може бути віднесено й до мікробів иншого сорту).

Придивляючись до мікробів, ми перше всього помічаємо, що це є цїлком живі істоти: — вони їдять, рухають ся, розплоджують ся, то-б то роблять усе те, чим живі істоти відріжняють ся від неживих. Мало того, вони між собою то ворогують, то живуть у гарних сусїдських відносинах. Так, напр., є такі мікроби, котрі не переносять другіх і, як тільки ці другі поселяють ся там-же де й перші, то між ними зразу-же починаєть ся боротьба, й нарештї ті або другі гинуть. З иншими-ж навпаки,—вони живуть дуже охоче, допомогають одні другим і, дякуючі цьому, більш і більш розплоджують ся.

Як живі істоти, вони очевидячки так або инакше відносять ся до ріжних обставин життя. Так напр: світло, сухість, здоровий жар або холод шкодить їм; вогкість, теплота, темрява сприяє їм. (Я не маю змоги тут у звичайній журнальній статтї, докладно розповісти про життя цих цїкавих істот, а тільки хочу зазначити їх надзвичайно малу величину і звернути увагу на дві їх важних удачї, а це-б-то на їх плодючість і здібність виробляти із себе отруту.) Щоби уявити собі, наскільки ці істоти малі, досить сказати, що в одній краплї води може поміщати ся більш, як 636,000.000 (636 мілїонів) мікробів, а кожний із них має вагу приблизно в 0,000.000,000.000.17704 золотники, це звичайно така вага, що й уявити її не можливо.—Але подивимось тепер, що-б вийшло, аби мікроб попав у такі обставини, котрі цїлком сприяли би його розплодженню й нїщо не перешкоджало-б цьому. Ось що відносно цього каже відомий учений *Кон:*

«Як-би допустити, що кожний мікроб через одну годину побільшуєть ся тільки вдвоє, то через 48 годин їх би стало $16^1/_2$ мілїонів (16.500.000), а через три днї вони досягли-б цифри 47 трилїонів, (47.000.000.000.000.000.000) це-б-то значить малу вагу, більш як 46 тисяч (46.250) пудів. Звичайно, цього на самім дїлї не буває, бо природа на кожнім кроцї ставить цьому ріжні непереможні перепони. Але-ж усе таки мікроби розплоджують ся з надзвичайною силою, й нема нїчого дивного, що чоловік, коли він страждає заразною хворобою, деколи нагадує мішок, набитий мікробами. Само собою зрозуміло, що мікроби в такій кількости, вже самі по собі надзвичайно шкідливі для чоловіка, тому, що вони, можна сказати, заживо зїдають його; але-ж найбільша небезпека залежить не від їх власне, а від тої отрути, котру вони можуть виробляти із себе. Яку ця отрута має часом силу, видно із слїдуючого прикладу: є мікроби, котрі ви-

кликають хворобу «стовбняка» (tetanus), так отрута цих мікробів настільки міцна, що як узяти її тільки одну стотисячну (0,00001) частину золотника і всприснути її під шкуру вола, то він скоро в страшених корчах пропадає.

І ось, як би природа заставила чоловіка бороти ся тільки одними його власними силами проти цих мікроорґанїзмів, то певна річ, що він не зміг би істнувати; він на перших же днях свого життя згинув би в нерівній боротьбі зі своїми ворогами. Але нема жадної істоти в світї, про котру природа так би піклувалась, як про чоловіка. Вона, як люблячa мати вжила всїх засобів, щоби тільки захистити його від пагубного вплива цїх мікроорґанїзмів.—Перше всього потрібно знати, що баціли, як довго вони будуть поза нами, не можуть принести нам нїякої шкоди, значить, для того, щоби розвила ся та або инша заразна хвороба, необхідно, щоби мікроорґанїзми проникли в тїло чоловіка. А це багатьом із них не так то легко зробити, бо майже всї мікроби не живуть постійно в якому небудь місцї, скажемо в повітрі якого небудь города або села, а вони звичайно передають ся тим або иншим робом од хворих людей—здоровим. Так наприклад, при плямистім і поворотнїм тифі (Typhus exanthemat et recurrens) мікроби живуть у крові хворого й передають ся здоровим через укуси вошей, блощиць або бліх. Значить, коли яка небудь, скажемо, блощиця повзла по тїлї тифозного й пила його кров, а потім укусила мене, то є дуже багато шансів на те, що й я заболїю тифом.

При холєрі, дізентерії й шлунковому тифі (cholera asiat, Dysenteria, Tyrhus obdom nal) баціли живуть у калї і блюватинї хворих. Ті, що доглядають цих хворих, часто бруднять свої руки й не досить гарно побанивши їх, беруть ними хлїб або що инше; потім цей хлїб їдять і таким чином заносять і собі заразу. Сухота (Tuberculosis pulmonum) передаєть ся другим тому, що сухітники зі свого харкотиння викидають цїлі мілїони сухотних баціл, котрі потім з повітрям попадають у легенї здорових.

Одначе, як зараза передаєть ся від хворих здоровим, я побалакаю докладно в другий раз; а тепер тільки зазначу, що в повітрі, в водї, чи в якому небудь иншому місцї, заразнї баціли (виключно тих, котрі викликають всякі гноїння) бувають не постійно, а тільки тимчасово.

Як у повітря попадають, скажемо, баціли холєри або сухоти? Дуже просто. Необережні, або скоріще темні люди, викидають блюватину холєрних, або харкотину сухітних просто на двір; там ці хряки або блюватина висихають, робить ся в порох, і цей порох з мілїонами баціл розносить ся потім у повітрі. Тому то бувають часи, коли повітря в деяких місцях аж кишить бацілами. Але тут на поміч людинї спішить природа. Вона посилає дощ і дощові краплї, падаючи на землю, захвачують із собою й мікробів. Таким чином повітря на деякий час становить ся більш-менш вільним від людських ворогів. Звичайно, потім знову засвітить сонце, пригрїє землю, зробить ся пилюка й баціли з пилякою вкупі знов попадають у повітря. Але ж хоч вони й попадуть у повітря, то все ж таки в значно меншій кількости, бо не забудьте, що поки сохне земля й робить ся пиляка, мілїони й мілїярди мікробів гинуть під впливом соняшного проминя, бо нема нїчого для них страшнїйшого, як соняшний світ. Де які з них, як наприклад, баціли стовбняка, про котрих я вже згадував, цїлком не можуть переносити світа й тому мусять жити в землї. Коли ж наступають здорові стужі або спеки, більшість мікробів зникають, бо ті й другі дуже шкодять їм.

Так природа піклуєть ся, щоб яко мога зменьшити кількість небезпечних для нас мікробів і тим самим збавити можливість їм проникати в наше тїло. Але ж не дивлячись на це все, частинно по винї нас же самих, баціли все ж таки попадають у тїло чоловіка. І тут то приходить ся дивувати ся, які хитрі приладдя надала природа нашому тїлу для того, щоби ми могли бути переможцями над своїми ворогами. Але про це, а тако ж і про те, що сам чоловік мусить робити, аби захистити себе від мікробів (від заразних хвороб), ми побалакаємо в другий раз.

(*Продовженя буде*).

Лїкар Щїпченко.

Птахівництво—доходна галузь у господарстві.

Птахівництво в сїльському господарстві займає не малозначне місце. Це тому, що птиця завше може дати чималий прибуток у господарстві. Про це й хочу тут поговорити.

Більшість господарств хлїборобів-Українців є цїлковито однобічні й то зернові. Побічні галузї господарства зовсїм не розвивають ся, або й розвивають ся та тільки для домашнього вжитку, користи від якого господар не помічає.

Я говорю про такі галузї, як свинарство, садівництво, молочарство, а головне про птахівництво.

Коли ми задамо собі питання: яке має значіння в господарстві птиця з корисного боку? Звичайно, кожен скаже, що користь то є, але це дїло бабське, а не мужиче. Мужиче дїло землю обробляти.

В дїйсности виходить навпаки. А це чому? Пригадаймо, як господинї відносять ся до розплодження курей, гусей і качок? А просто не звертають уваги на них, а допускають самим розплоджувати ся, як хотять. Через це й птиця не дає тої користи, яку від неї одержують птаховоди.

Пригадаймо собі в яких обставинах розводять курей по селах? Помешкання окремого нема,

а заганяють їх на горіще хати, або в повітку, де часто пробував скотина. Сїдала нїколи не чистять, не провітрюють, не роблять дезинфекції, від чого розвивають ся хороби на курей і вони майже по всьому селї гинуть. Зимою рідко, а то й зовсїм не годують, а виганяють на холод із помешкань. Поставте хоч яке звіря в такі тяжкі умови, то воно й року не проживе, а кури ще й користь приносять. Господарі на це не звертають уваги.

Щоби кури давали хоч половинні зиски в господарстві, господареві треба зовсїм перемінити старий спосіб догляду над ними, а перейти на новий, як це робить ся у Західній Европі, та й у нас на взірцевих птишнях.

Менї трапляло ся бувати на Українї на рїжних взірцевих птишнях, також побував і в Нїмеччинї. Те, що я там побачив, переходить границї здивования, яким я хочу подїлити ся з читачами.

Почнемо з помешкання, на яке на птишнї у Нїмеччинї (коло Дрездена) звернено особливу увагу. Будівлї просторі, чисті, світлі, з гарними вентіляторами та сїдалами, які по всяк час можна вичищати. На підлозї насипано опилок з піском, де кури в зимі змогли б порпати ся, а також зручнїще вичищати навоз. Кругом таких помешкань обгорожені дротяною сїткою загороди, де кури в лїтку й ясні зимнї днї мають змогу прогулювати ся.

Тепер порівняємо, чи господарі наші зможуть дати для курей таке помешкання? Цїлком,—бо будівлї дуже дешеві, як видно з якого матеріялу вони збудовані, а двір господаря вистарчить і придасть ся цїлковито для прогулок курам. Для догляду не потребуватиметь ся багато часу, а господинї по всяк час найдуть зайву годину хоч раз на тиждень вичистити помешкання, та скропити вапном, аби попередити пошесні хороби на курах.

Разом із цим слїд зауважити, що в помешканнях, де живуть кури, які вже несуть яйця, потрібно посипати дрібненькими грудочками крейду, або вапно, яке кури клюють, їм же це потрібно на будову шкаралупи яйця.

Тепер перейдемо до виплоджування курчат. Наші господинї вживають і досї старого способу розплодження курей, а це підсипання квочок. Спосіб це не практичний і не корисний тому, що, як ми знаємо, кури квокчуть більше весною і то майже всї разом, при чім перестають нести ся. Курка, яка посидить на яйцях, стає мало корисною, бо місячне сидїння на яйцях цїлковито зморює її. На поміч цьому йдуть *інкубатори* (машини-квочки), які, крім своєї продуктивности, ще й зручнїщі. Інкубатори, які приходило ся бачити в Нїмеччинї, дуже простої конструкції. Це кубичний ящик, в серединї якого вставлена поличка, на яку накладають ся яйця. Поверх полички прироблена на стержнї пластинка, в яку проведений електричний ток, чим яйця й обігрівають ся. Для регульования тепла в ящик уставляєть ся градусник. Оце й уся машина-квочка. Порати ся коло неї дуже легко, що може виконати й господиня, коли хоч раз побачить.

Інкубатори приміщені на лавках рядом в окремім мешканнї. Кожний інкубатор уміщує в себе від 120 до 125 яєць. Перші два—три днї яйця не контролюють ся, а тільки регулюєть ся температура по градуснику, окремо пристосованим регулятором у проводах електрики. Степень тепла підвишаєть ся до 31,5°—32,5° R. і 40° C. Після трьох днїв аж до 18 днїв яйця два рази на день охолоджують ся до такої степенї, аби яйце не пекло, коли притулити його до ока; перевертають ся з боку на бік, аби рівнїще обігрівали ся. Семого дня ще провіряють ся, чи запліднили ся, на окремо пристосованій до цього лямпі, поверх скла якої надїто з міцного паперу футляр із дїркою в величину яйця. До цїєї дїрки прикладають яйце, обхвативши кругом його пальцями, щоби поставити проти світла. Коли подивиш ся на яйце, то ясно буде видно зародок. Бовтуни ж видають ся над цю дїрку туманними, зародка не видко буде, які зараз же відбірають і можуть ще бути використані в господарстві. Курчата вилуплюють ся на 21. день, як і з під квочки.

Коли курчата вилуплять ся, виймають із інкубатора й кладуть в ящик з температурою, рівною інкубатору. До 36. годин курчатам не дають їсти.

При розплодженню в інкубаторі значно більше вилупляєть ся курчат, нїж під квочкою. Це тому, що квочка теплом свого тїла обігріва яйця, але не може рівномірно підтримувати його, бо ж весь час не в силї сидїти на яйцях. До того по більшости господинї ставлять гнїзда з квочками в хатах, де кождий день опалюєть ся, від чого температура, дуже висока. Яйця висихають, зародки курчат від жари завмірають. Через це дуже мало вилуплюєть ся курчат.

Перевага інкубатора над квочкою ще й та, що кури зимою не квокчуть, а тому й немає змоги мати курчат зимою. Інкубатор же завше може працювати і в зимі, коли курчата дорого коштують на базарі, є змога їх мати для продажі. Від цього й користь птахівництва в господарстві далеко збільшуєть ся. До того ж, коли курку поставити в кращий догляд і їжу, курка завше буде нести ся. Вилуплені в сїчнї або в лютім курчата уже в осени зможуть нести ся. Крім того, коли куркам не давати квоктати, вони увесь час будуть нести ся, а курка в господарстві стає корисною, не тільки на потреби господинї, а навіть стає великою підпорою всього господарства.

Правда не кожний селянин у селї може завести інкубатора, та ще й з електричним обігрівателем, але на поміч цьому є спілка, товариства. Варто тільки в селї завести 10—20 інкубаторів, щоби підвищити продуктивність і інтензивність (вища степень сили) пташиного господарства. Є ще й такі інкубатори, котрі обігрівають парою, які більше

відповідні для нашого села за відсутністю елєктрики.

Тепер ще одно питання розрішити—яких курей розводити, щоби мати користь? Пород курей є дуже багато. Одні більше несущі, другі мясні, трет'ї мясно-несущі й це буде залежати від базару, на що буде там попит. Але треба звернути увагу й на місцеву породу курей. Коли спарувати їх із італїйською несущою породою (пристром), дати їй кращі умови життя, то поліпшена місцева курка, з її витревалістю й невибагливістю до корму й догляду, стане дуже продуктивною породою й даватиме велику користь у господарстві. Взагалї господарям наслїпо не треба кидати ся на культурні породи курей, а найкраще, вибравши гарних курей на насїння та спарувавши їх із бажаною породою инших курей, витворити собі місцеву породу дуже продуктивну. До того, приміром, яйценоска порода курей італїйок має гребінь дуже великий, який у зимі може приморозити, від чого хоріє та й менше стає нести яєць. Крім того культурні породи дуже вередливі до своїх умов життя, а наші господарі ще не привикли давати їм того й кури будуть вирождати ся, а це потягає за собою зменшення їх продуктивности.

На поліпшення господарств нове демократичне земство Украіни напевно зверне увагу і стане до великої помочі господарям. Крім того поліпшить засоби комунїкації (перевозу), від чого також зиски господаря збільшать ся, бо тоді господар матиме змогу по всяк час перевезти своє збіжжа туди, де великий є на його попит.

Все ж таки треба сказати з певністю, що наші господарі, надививши ся в полонї на господарство Нїмеччини, яке не в примір краще ведеть ся нїж наше, поліпшать і своє. Заснують спілки, товариства і вже не будуть купувати й продавати нарізно, через посередників, які від цього набивають собі кишенї, а робитимуть гуртом. Тодї з певністю можна сказати, що й птахівництво займе не останнє місце в новім господарстві хлїбороба-Украінця, який зрозуміє його користь і стане краще плекати курей.

О. Бон—ко.

Як вибрати молошну корову.

Часто доводить ся чути нарікання наших селян, що корова дуже гарна на вид, здорова, сита, а молока дає лише дві три шклянки, так що не тільки не має з чого зробити масла й сира на вареники, але не хватає навіть дїтей нагодувати. Це трапляєть ся всюди, у всїх народів, але в нас на Украіні більш усього й головним чином тому, що наші селяни з давнїх давен головну увагу звертали на робочу силу рогатої худоби; кохались у великих, сірої масти з розложистими рогами, волах, а молошність рахували за вартість другої степенї. Правда, мати гарні, здорові воли в господарстві дуже приємно й корисно для того, хто їх може мати, за те дуже неприємно й убиточно для господарства, наколи господар тримає корову задля молока, а того від неї дістає мало. Тут уже багато краще було б мати корову, яка б давала менш гарні й великі телята, бо господар все одно продає їх Жидові на заріз, а за те діставати від корови більше молока.

Але з цього не треба робити висновку, що я хочу сказати, нїбито мала, слаба худоба може давати більш молока, нїж велика, здорова й гарна. Нї, я тільки хочу звернути увагу шановного читача, що такий тип рогатої худоби, в якому наш нарід кохаєть ся не може бути дуже молошним тому, що він має всї прикмети як раз противлежні прикметам, указуючим на гарну молошність худоби. Це все одно, як би ми вимагали від красивого мясника або коваля з великими, грубими й міцними руками гарної гри на фортепянї, в той час, як для цеї гри необхідно мати тоненькі, довгі, нїжні й рухливі пальцї.

Я вмисно привів цей приклад, щоби доказати, що ходить не о зріст, масть, силу й красу, а о будову тїла, поодиноких його частей. Чим части тїла грубші, тим більш мусить бути звіря сильним і здатним до грубої фізичної роботи й навпаки, тонкі, нїжні части тїла вказують на непридатність того звіряти до фізичної роботи, за те можуть бути гарно молошними або легко відгодовувати ся. Оце є найголовнїща прикмета, на яку необхідно звертати увагу при виборі корови для тої чи иншої господарської цїли.

Але цього одного було б замало для малопрактичної в цїм дїлї людини, щоби вона могла за поміччю одної цеї вказівки вибрати собі гарну на молоко корову. Тому ми застановимо ся докладнїще на тих частинах тїла корови й узагалї на тих її прикметах, які є присущі виключно коровам молошної породи. Прикмети ці ось такі:

1. Довжина тїла в порівнанню з иншими його частинами замітно більша.

2. Задня частина тїла трохи вища за передню, дуже гарно розвинена й видає, мов би тулуб загострений наперед.

3. Спина й поясниця рівні (старі корови бувають трохи сїдласті).

4. Кістки тонкі й замітно випірають ся із мяса, хоч би корова була досить сита, завдяки чому вона має нескладно збудований вид.

5. Голова довга, суха (без мяса), широка в лобі й у щелепах і навпаки, вузька з переду; кістки й жили яскраво окреслені на голові.

6. Очі великі й спокійні.

7. Вуха тонкі, злегка просвічують ся, з рідким, довгим і тонким волоссям із внутрішнього боку.

8. Шия помірно довга, але тонка й гостра з дрібненькими збірками по боках і цїлком слабо розвиненим підгрудком.

9. Роги тонкі й короткі.

10. Груди помірко глибокі, але не так широкі, як у коров другої продуктивности, й загострені.

11. Тулуб довгий з великими промежутками межи ребрами (на 2—3 пальцї).

12. Ноги середнього розміру, тонкі й сухі.

13. Шкіра тоненька, нїжна, упруга (цупка) легко відтягаєть ся й має багато лупи (перхотї).

14. Шерсть також тоненька, мягка й рідка.

15. Мідниця (таз) широка, але стегна більш напівсухі.

16. Хвіст довгий і сухий.

17. Вімя велике з великими широко розставленими (квадратом) цицьками, покрите малим ріденьким волоссям з яскраво замітними товстими жилами, яке після видоїння корови або підчас яловости значно зменшуєть ся, збіраючись іззаду в збірки.

18. Жили, що проходять по боках живота від вімя до грудей, дуже товсті й творять на віддалї двох долонь від вімя великі вузли (майже як малий кулак), які називають ся молошними криницями.

19. Молошне зеркало, цеб-то місце межи стегнами поверх вімя широке й запале з дрібненьким, нїжним і блискучим волоссям.

Всї цї прикмети більш яскраво визначають ся в коров, особливо старих; у теличок менш ясно, але все таки можна пізнати, із якої телички буде гарна на молоко корова, а із якої нї. При цїм необхідно зазначити, що корів із дуже гарними вище зазначеними молошними прикметами, але з вузькими цїлком слабо розвиненими грудьми не варто держати на розплід, хоч би як вони добрі були на молоко, бо такі корови дають цїлком слабих і часто хорих на сухоти телят. Далї також завважу, що деякі корови можуть бути досить гарні на молоко, маючи лише деякі з указаних прикмет, але такі корови більшістю дають мало молошних потомків.

Наколи ж корова має всї перелїчені прикмети або принаймнї більшість із них, і гарно її доглядають, то можна з певністю сказати, що господар буде завше мати досить молока, масла й сиру, хочби в тій місцевости були лише одні відьми й паршиві очі.

Б--ий.

З чим треба рахувати ся нашому господарю при посадцї саду.

В послїднї часи все більше й більше приходять наші хазяї до того переконання, що завдання господаря, які цїлком обмежують його лише до здобутку одного хлїба, не відповідають теперішнїм умовинам життя, котрі вимагають од господаря звернути увагу й на другі галузї господарства. Недостача ж знання багато перешкоджає йому в цїм. Між иншим треба сказати, що сад мусить заняти в нас виднїще й ширше місце, як галузь, яка завше знайде досить відповідні умовини для пожиточного її ведення; будучи легко й успішно звязана з веденням сїльського господарства, вона послужить йому гарною корисною підпорою. В самім дїлї, ми бачим, як тяжко працює наш бідний хлїбороб не бачучи добрих наслїдків своєї працї, в той час, як наші хитрі завзяті сусїди—чужоземцї, не беручи в руки ні плуга ні лопати, спокійно набивають свої кишенї на наших садах, користаючись нашою несвідомістю. Часто приходить ся чути багато скарг від наших хазяїв, які пробували розводити у своїх господарствах садовину, але зачасто не доводили до толку начатого ними дїла. По більшости причиною цьому буває: з одного боку несвідомість у вищезгаданій галузї, а також у загалї легкодумне, необачне відношення наших хазяїв до постанови дїла садівництва.

Що ж головне, з чим треба рахувати ся нашим хазяям, беручи в руки дїло садівництва, щоби дістати з нього певну користь? Які похибки треба заздалегідь предбачати, щоби не прийшлось опісля жалкувати? На цей запит, по можливости я хочу відповісти нашим хазяям.

Товариші хлїбороби! Коли ми задумали розвести сад, перше всього нам треба приняти до відома всї існуючі коло нас умовини, які можуть мати вплив на ведення й успіх дїла, цеб-то: підсоння, положення місця, добротність землї з усїми її прикметами, а також положення відносно збутку овочів. Рахуючи ся з цими всїми умовинами треба брати відповідні роди й сорти овочевих дерев. Чим більше наш сад буде захищати ся від бур, осїнніх вітрів і весїннїх заморозків, чим краще й багатїще необхідною для дерев їжою буде ґрунт, чим спосібнїще місцевість саду відносно місця збутку, (близкість залїзниць і міст робить можливим особливо вигідно продавати овочі) тим більше користї ми матимемо від саду.

Найвідповіднїщим для саду буде місце з невеликим південним або південно-західним спуском, захищене з північної чи північно-східньої сторони лїсом або горою. Таке положення місця захистить сад трохи від страшних для його весїннїх заморозків і бур, а головним чином від осїнніх вітрів. Коли не маємо природної защити, мусимо обсадити наш сад кількома рядами скоро й густоростучих дерев. Звичайно зрозуміло, що сад завше буде рости там, де може родити хлїб, але найкращий для його буде глибокий, суглинистий з примішкою порохнянки ґрунт. Суха ж, піщана або дуже вохка, а особливо з мокрим підґрунтом земля зовсїм під сад не годить ся. Правда, що в де-

яких випадках можна й не зовсїм відповідний для саду ґрунт всякими технїчними засобами поліпшити, але необхідно перед цим гарно обміркувати, чи окуплять ся всї такі затрати прибутком від будучого саду. Звичайно, що не кожний род і сорт дерев буде однаково корисно розводити на одній і тій же землї. Зі всїх овочевих дерев найвигідніще розводити яблуню й грушу, за те вони вимагають і найкращої землї. Сливи можуть рости й на гіршій землї, бо злишня вохкість ґрунту їм не шкодить, а вишня легко переносить сухий ґрунт і дає на них середнїй урожай. Є сорти овочів, котрі не тільки в ріжних ґуберніях, а навіть у р жних місцях одної й тоїж ґубернії розводять ся не з однаковою користю, наприклад зимнї сорти яблук: „Золоті“, „Пармен“ і „Ренет Ландсберґа“ можуть розводити ся в цїлій ґуб. Чернигівській, але більш пригідні для південної половини цїєї ґубернії. З вище згаданого виходить, що крім вибору місця й ґрунту не меншу вагу має й вибір відповідних сортів. *(Продовження буде).*

І. Овсїенко.

Подільське В.-П. Кооп Т-во.

Подільське В.-П. Кооперативне Товариство заснувало ся 10. червня 1917. року шіснацятьма товаришами подоляками, які склали писемну заяву, що вони будуть провадити справи товариства до перших загальних зборів на Українї.

На цих перших зборах, членів—ініціяторів товариства, вибрано комітет із шести членів. Головою вибрано т. Бахталовського, писарем т. Ґелетюка й скарбником т. Базилевича Павла, а також трьох заступників їм: тт. Тарасовського, Козловського й Сергієва. При чім на других загальних зборах вибрано ще двох заступників, а то власне тому, що т. Ґелетюк виїхав до Росії, а т. Базилевич на позатаборову роботу, а ранїще вибрані заступники, завдяки їх неприсутности в таборі, не могли виконувати своїх функцій.

В цей час комітет складаєть ся: голова *т. Бахталовський*, фаховий *учитель* з Поділля, писар *Микола Мамчур, землемір*, з м. Літина на Поділлю, й скарбник *Яким Гуменний, друкар* з с. Бичови літинського повіту на Поділлї.

За час свого існування Подільське Товариство відбуло 2 загальних зібрання й 5 засїдань комітету.

На засїданнях комітету ранїще, поки ще товариство не мало змоги приступити до активної дїяльности—обговорювали ся ріжні дрібні справи відносно збільшення свого товариства членами й матеріяльними засобами. Лише 27. грудня обговорила ся справа видавання журнала й тепер Подільське Товариство приступило до праці, до здїйснювання свого завдання.

Засоби товариства поки що такі: всього товариство має 864 мк. 77 ф., котрі складають ся з

паїв членів товариства	214 м. 00 ф.
членських вкладок	113 м. 50 ф.
і жертв	490 м. 47 ф.
Передплата на журнал . . .	46 м. 80 ф.

Членів у товаристві є 46 чоловік.

КОМІТЕТ.

Бібліоґрафія.

Інструкція для закладання дослїдних пїль з управою пашних ростин. Нап. Ол. Гарасевич. 16 стор. Цїна 15 фен.

Ця книжка хоч написана трохи крутою мовою, але радимо прочитати її кождому хлїборобові, бо з неї він впізнає вартість введення в плодозмін господарства пашних ростин, яких у нас до цього мало вводило ся.

«Як вибирати коня й чого треба берегти ся його купуючи». Нап. Королїв. Видана ся, яко передр. Т-ва „Український Рух“ полонених Українців у таборі Раштат, із 16. малюнками, 26 стор. Цїна 25 фен.

Автор цїєї книжки дає вказівки з практичного досвіду нашим хлїборобам, як збавити ся від тих небезпек, на які можуть хлїбороби наражувати ся при покупцї коней на ярмарках у циганів і баришників. Цю книжку радимо усїм прочитати, а то й мати у себе кожному господареві, бо вона стане до незамінимого порадника, вкаже йому всї хиби коня, та порадить, як завести ся гарним робочим конем.

«Як определити вагу живої худоби». Видання Т-ва „Сїльський Господар“, полонених Українців у таборі Вецляр, 15 стор. Цїна 10 фен.

Ця книжка популярним змістом научить господарів купувати або продавати худобу не важивши на вазї, а тим попередить господарів не переплачувати, або недобирати грошей при продажі баришникам, особливо свиней і молодого скоту по селах, де часто бракує ваги. В таких випадках спритні баришники завше обдурюють селян, які на око не можуть определити ваги.

Вище згадані книжки можна дістати в таборовому кіоскові.

Крім того кіоск замовив дуже багато книжок по инчим галузям сїльського господарства, про одержання яких буде оголошено в нашім журналї.

ДО ЧИТАЧІВ.

Редакція журнала «Селянин» приймає статтї на ріжні теми сїльського господарства й кооперації. За надруковані статтї негайно висилаєть ся автору гонорар у розмірі 3 феників за рядок; оріґіналів—дописей і статей редакція не вертає.

Крім того редакція дуже радо дає відповіді читачам на всї запити в области сїльського господарства й кооперації.

Редагує комітет Подільського В.-П. Кооп. Тва. Друк. С. В. У.

Рік I. Четвер 28. лютого 1918. р. Ч. 4.

СЕЛЯНИН

Журнал полонених Українців у Зальцведелї.

Передплата виносить:
На місяць . . . 20 фен.
Окреме число . . 10 фен.

Виходить два рази на місяць
— Видає —
„Подільське В.-П. Кооп. Т-во".

Адреса Редакції й Адміністрації:
Ukrainisches Sekretariat, Kriegsgefangenen Lager Salzwedel. (Preussen).

Чи маємо загинути?

Чи маємо загинути ми, дрібне селянство? Чи мусить зникнути дрібне селянське господарство? Отце питання морочить від десятків лїт не лиш голови учених економістів. Воно налягає важким тягарем і на наші душі, коли ми бачимо, як навкруги нас непереможна сила капіталу нищить все дрібне, слабе і відстале. Недавно ще вважало ся святою правдою у світї, що «у ремісника золота рука»,— сьогодня його руки давно вже почорнїли у наймах на фабричній роботї або в передсмертній боротьбі за своє животїння. На місцї дрібних ремісницьких варстатів виросли велитнї—фабрики, що запрягли у свою службу пару й елєктрику, всї здобутки техніки й силу людських рук. Самостійний дрібний ремісник нині вже, бодай у західних краях, майже вимираючий тип, пережиток із минувшини.

Чи мусимо й ми піти тою дорогою? Чи будучність селянського господарства лежить теж на безмежних ланах великих підприємств? Таке твердження ми чуємо дїйсно не від нинї. Чули ми цей смертний присуд і з рядів великих суспільних провідників, на думку яких дрібне селянське підприємство є і мусить остати «найбільше нерозумним і лїнивим варварством». Чуємо його ще частїйше з уст ріжних суспільних знахарів, які звикли зближати ся до дрібного мужика хиба тому, щоби замісць помочи для него, похитати лиш головою й кожного дня повторити йому те саме: «Ти мусиш завтра умерти». А коли він всупереч цим віщованням не вмирає, вони мають для него лиш безмежне счудування, як цей пережитий варвар міг так довго заховати ся.

Наша відповідь на ці віщування така: **Ми хочемо жити й віримо, що будучність до нас належить.** Ми віримо, що, оборонюючи дрібне хлїборобське підприємство, ми не йдемо нї раз у розріз із вимогами суспільного поступу. «Охорона дрібного селянства— скажемо словами великого дослїдника земельного питання, нїмецького соціялїста **Едварда Давіда,**—це значить охорона й підпирання **модерної** (новітної) і **раціональної** (розумної) **форми підприємства.** Не в тім розумінню, буцїм то селянські господарства загалом вже сьогодня тим були. Про те очевидно не може бути бесїди. Однак **дрібне селянське підприємство дає найкориснїйші умови для розумного ведення господарства** з розумним використанням землї. Ми є далї того переконання, що такі модерні, на висотї аґрономічної науки стоячі дрібні селянські господарства, стануть найбільше живучими клїтками нового суспільного орґанїзму».

І ми в те віримо. Однак разом із тим ми свідомі того, як далеко ще нам, щоби стати тими найбільше живучими клїтинами. Скажім собі ясно й отверто: Ми можемо стати ними в будуччинї, але **теперішність** наша зовсїм недалека від того «найбільш нерозумного, лїнивого варварства». Не тому лише, що наше селянство не користуєть ся новітними хлїборобськими знарядями, що ми оремо прадїдними плугами і не вживаємо штучних навозів. Але тому, що наше життя зробило нас недоступними для всякої нової думки, що наші села стали прибіжищем темноти, заскорузлости поглядів і консерватизму. Щоби стати живучою клїтиною будучої

людської суспільности, наше селянство мусить **переродити ся** від самого коріння, перейти довгий шлях глибоких перемін.

Основне полагодження **аґрарного** (земельного) **питання,** заспокоєння земельного голоду,—це **перша** й найважнїйша умова такого відродження. Перша, але не остання. За аґрарною реформою мусить піти **друга—аґрікультурна** реформа, то є цїлковита зміна способів управи землї. Наше селянство мусить привикнути до того, що хлїборобство—це не пуста навичка, яка може без нїякої зміни переходити з покоління на покоління наче стародавнїй релїґійний звичай. Це висока штука, що уліпшуєть ся й видосконалюєть ся безнастанно та мусить бути в згоді з вимогами науки аґрономії, примінювати ся до змінних потреб ринку і т. и.

Третя основа—це **хлїборобська орґанїзація.** Зіпхнений на становище півпролєтаря наш мужик знав до тепер одно неодолиме життєве правило: Не вірити нїкому й нїчому, бачити у всїх довкруги свого ворога, що напосїв ся на його кусень землицї. Разом із межами, що замикають його дрібну приватну посїлість, кінчить ся для него весь його світ. Все, що поза тими межами, починаючи від найблизших сусїдів, це другий страшний і ворожий світ, для якого він може мати лиш одно почуття: недовірря й ворожнечу. Могуча сила орґанїзації й солїдарности для нашого теперішнього селянина є книгою семи печатями запечатаною.

На цїм полї прийдеть ся нашому селянству перебути цїлу революцію дотеперішнього світогляду. Воно мусить зірвати не лише з давними пересудами, але поступити далеко вперед. Що селянство здібне до таких перемін, на те сильним доказом є гарні початки, зроблені селянами деяких країв, головно Данії. Кооперативні спілки й инші орґанїзації—це ті нові чинники, які постепенно й повільно розвинуть у нашого селянства змисл і розуміння для єдности і спільности до найдальших границь. Вони власне розбудять у нїм ті нові, приспані до тепер, суспільні сили, які зможуть двигнути його вперед до нового життя.

Історія кооперативного руху.

Кооперація, цеб-то добровільна спільна праця з цїлею найкращого використования власних сил і на власну користь, виявляла ся в людей завжди й при всякім їх культурнім станї. Але в давнї часи підставиною кооперації не була свідомість, що лише в єдности наша сила й добробут, як це тепер є основою всякого гуртування людей. Тодї люди гуртували ся до спільної працї скорше завдяки інстинктивному почуттю й прикладам із життя, що гуртом легче й краще осягнути те, чого одинцем нїхто не міг осягнути. І дїйсно, із історії людей видно, що вони звертали ся до спільної працї лише в часи, коли відірвана одиниця робила ся цїлком безсильною супроти загрожуючої небезпеки з боку других племен або хижих звірят, а також з боку голоду й т. ин.

Як тільки ж причини, що притягали людей до спільної працї, зникали,—зникала разом з тим, або краще сказати розпадала ся, й кооперація.

Свідомо ж почали люди гуртувати ся для спільної працї цїлком недавно—не більше 60—70 років тому назад.

З початком 19. століття в Англії, Франції й Нїмеччинї були вже на стільки розвинені техніка, капітал і комунїкація, що давали повну змогу хитрим, зовсїм не працюючим багачам використовувати робочий нарід, як вони тільки хотїли. До цего приєднали ся ще неурожайні роки, які в ті часи мов великі бурі пронесли ся по всїй Европі й бідні селяне й робітники опинили ся в страшнім положенню—вони гинули від голоду й нїчого кращого не бачили в будуччинї. На це явище звернули увагу великі учені, батьки соціяльних наук і кооперації *Сен Сімон* і *Шарль Фурє* (у Франції) й *Роберт Оуен* (в Англії).

Вони критикували існуючий економічний лад і доказували, що при орґанїзації витворення й споживання на товариських основах, матиме всякий співучастник з самою малою затратою працї дістати багато більше засобів до життя, нїж тепер, а також, що посередники між продуцентом і споживачом є не тільки зайві, а навіть дуже шкідливі. *Роберт Оуен* орґанїзував кілька робочих комун, але вони дуже скоро розпали ся й то власне тому, що були збудовані виключно на ідеї, а не на свідомости в матеріяльних інтересах співучастників. Та хоч ці перші практичні проби перебудувати суспільний лад і не вдали ся вище згаданими ученим, за те їхня ґенїяльна критика розкрила суспільству очі на дорогу до кращого ладу, якою є зорґанїзованнє бідних мас за поміччю кооперації.

Незвичайно цїкаво є також те, що ідея кооперації в остаточній своїй формі і з основними її принціпами не була пропонована яким небудь ґенїяльним розумом, але виникла з поміж самого народу. В такій формі вона була перша вжита в 1848. роцї англійськими ткачами города Рочдель, яких з того часу називають „рочдельськими піонерами".

Знаходючи ся в тяжких матеріяльних обставинах 28 рочдельських ткачів орґанїзували в груд-

ні 1844. р. товариство, яке поставило собі за ціль доставляти своїм членам гарні продукти й по справедливим цінам. При цім члени—ініціятори зобовязали ся непорушно придержувати ся таких правил:

1. Свобідний доступ у товариство новим членам;

2. рівноправність усіх членів у всіх справах товариства;

3. розпредїлення зиску по забору товара;

4. відчислення частини зиску в резервовий фонд і т. ин. Ці правила вповні доказали свою реальність, і вживання їх дало знамениті наслїдки з початку в Анґлії, а потім по всій Европі.

Кооперативний рух показав, що там, де ці правила виконували ся, кооперативні орґанізації твердо стояли й з успіхом поширювали ся; навпаки ж, там, де вони не виконували ся, або їх заміняли другими, кооперативи або гинули, або перероджували ся в капіталїстичні підприємства. Таким способом 1844. рік є найбільш важною датою в історії кооперативного розвитку, бо з цієї дати починаєть ся історія сучасного кооперативного руху.

Майже в ті самі часи кооперативний рух розпочав ся й у других краях під впливом тих же чинників т. є. завдяки розповсюдженню ідей вище згаданих ученых. Особливо великі успіхи мали ці ідеї в Нїмеччині. Нїмецькі селяне й робітники в ці часи були також у незвичайно прикрих обставинах. З одного боку тіж голодні роки, що й в Анґлії, а з другого—хижі лихварі, що, користаючи ся тяжким положенням бідного населення, позичали їм гроші по незвичайно великим процентам,—цїлком не давали життя бідному населенню.

Шукаючи виходу із такого положення нїмецкий народ кинув ся орґанїзувати ріжні товариства для помочі бідному населенню.

В числї тих, які першими пішли на зустріч бідному населенню, були два славних мужа, імена яких на вічні віки лишать ся в памяти не тільки нїмецького народу, але й народу всього світа. Перший із них є *Герман Шульц.* Він заснував у 1849. роцї (в городї Делїч) перше кооперативне товариство столярів для закупна сирого матеріялу, а також перше кредитове товариство на паях.

Другий же дїяч нїмецького кооперативного руху є *Райффейзен,* який також у 1849. роцї (в г. Фламмерсфельдї) заснував перше кредитове товариство без паїв (замісць паєвої відповідальности, відповідають круговою порукою). Останнїй тип кредитового товариства (без паїв) є для нас більш цїкавий, нїж перший, бо він є найбільш слушним для селян, що мав на увазї й сам Райффейзен.

Орґанїзація кредитових товариств у Нїмеччині так скоро пішла наперед, що в 1872. роцї було вже засновано Райффейзеном три федеративних банки (Рейнський, Вестфальський і Гесенський), які через два роки злучили ся в Загальний Сїльсько-Господарський Банк.

Приглядаючи ся краще до кооперативного руху в ріжних краях, ми зауважимо, що в одній державі розвивають ся більш кредитові товариства, в другій консумційні (потребительські) в трецій сїльсько господарські й т. д. Це залежить, безумовно, від того, оскільки той, чи инший тип кооперації є більш відповідний і корисний для населення. Але при цім ми зауважимо також дуже цїкавий факт, а це власне те, що чим народ більш культурний і свідомий, тим краще там розвиваєть ся кооперація й навпаки. Цей факт указує на те, що будучність людства належить кооперації, оскільки воно, безумовно, буде хоч трохи посувати ся наперед по дорозї культури й освідомлення.

Б—ий.

СИБІРКА.

Сибірка або *сибірська язва* відома в нас ще під назвою *телїй.* Є це одна із найстрашнїщих пошесних хороб, від якої слабують і гинуть всї звірята, не виключаючи навіть птах, риб і повзунів, а також і люди. Найбільше ж гине від неї молодої й ситої рогатої худоби та коней. Сибірка є страшенно чіпка, дуже скоро розповсюджуєть ся, одразу обхоплює цїлу місцевість і так швидко душить худобу, що навіть не має часу від неї рятувати ся. Шкоду, яку приносить сибірка людям, можна бачити із того, що в 1770. роцї вмерло від сибірки на однїх анґлїйських островах 15.000 людей, а в 1879. роцї лише на Україні згинуло 195.000 штук овець.

Сибірка належить до самих старих і розповсюджених пошестей, вона відома з дуже давнїх часів і в усїх закутках земної кулї. Отже відчиною цеї пошести є північно-східні степи (сибірські степи), де вона в лїтню, дуже теплу пору, й розплоджуєть ся в гнилих багнах. Залежить зараза від незвичайно маленьких мікробів, подібних на коротенькі прутики, як їх розглядати крізь мікроскоп (побільшуюче шкло). Самі мікроби сибірки дуже чутливі, можуть жити лише в гарних для них умовах і легко гинуть від лїків або високої й низької температури. За те їхнє насїння, цеб-то зародки, що по вченому звуть ся «спорами», майже не гине нї від стужі, нї від окропу, й навіть його не дошкулюють і деякі лїки, від яких инші мікроби й їх зародки негайно гинуть. Вони можуть тривати й не тратити своєї отруйної сили більш десяти років. Як тільки ж ці зародки попадають у кров якого небудь звіряти, то із них витворюють ся (вилупляють ся) мікроби; останнї незвичайно швидко й багато плодять нових зародків, із яких у свою чергу виходять мікроби й т. д.

Розмноження мікробів так скоро йде, що із одного із малюсеньких зародків, яких у одній каплї крові містить ся від 8 до 10 мілїонів, може на протязї 24. годин так багато розмножити ся мікробів і зародків, що вони переповнюють усю кров скотини, хоч би й самої найбільшої. Мікроби цї й їх зародки жують своєю отрутою кров, відбираючи від неї кисень, яким вона живить ся, й скотина гине, мов би від задушення. Заражуєть ся скотина сибіркою лише тодї, як мікроби або їх зародки попадають у кров. А попасти у кров вони можуть ріжними дорогами і то власне: у травоядів (коней і ріжних жувачів) вони попадають з повітрям, кормом і питвом через тоненьку пліву кишок і в ротї, або крізь рани й укуси мух. Останнїми способами й заражують ся більш усього всї звірята, не виключаючи й травоядів. У залежности від того, яким способом уходить зараза в тїло, хороба виявляєть ся не однаково.

Загальні ж прикмети сибірки такі: скотина раптом перестає їсти, стає сумна, в неї робить ся величезна пропасниця (внутрішнїй «жар»), так що тепло тїла буває градусів 41—42 Цельзія, шкіра й вуха стають гарячі, ніс висихає. Скотина ледви стоїть на ногах і, як іде, то заточуєть ся, дихає нерівно й дуже швидко, мов би їй не вистарчало духу, від чого хорі широко розставляють ноги; очі витріщають ся й стають недвижні та мутні. Через деякий час хора скотина починає тремтїти, падає, корчить ся, скрегоче зубами, стогне й здихає. Труп швидко розпираєть ся та гниє й, як довго б він не лежав, кров не стигне, а тече із розрізаних жил густа й чорна, як дьоготь. Крім того із носа, рота й заднього проходу витїкає червона, пініста тїч (кров перемішана з водою).

Часто буває також, що скотина здихає раптом, нїби пробита громом. Але буває инколи й так, що хорі на сибірку живуть і декілька день.

Це трапляєть ся тодї, наколи зараза виникає на шкірі, цеб-то робить ся так званий «сибірчаний карбункул» (опух, ґуля). На такий зразок часто хорують конї, а рогата худоба—рідко. Карбункул появляєть ся частїще всього на вязах, на лопатках або на голові, швидко розростаєть ся й инодї так стискує горлянку, що задушує скотину. Як що худоба від карбункулу скоро не здихає, то буває, що через шість—вісїм день опух починає розходити ся й скотина одужує.

Бороти ся з сибіркою дуже тяжко: перше тому, що на цю хворобу не має ще певних лїків, а в друге, що вона так скоро давить скотину, що навіть не має часу й рятувати її. Але, коли буває карбункул і хороба задавнюєть ся, то вживають деяких лїків, за поміччю яких часом і вдаєть ся спасти скотину. Так наприклад у самий опух (карбункул) під шкіру запускають карболки або креолїну, а на опух кладуть холодну, мокру глину, кригу або снїг.

Крім того дають скотинї з пійлом соляної кислоти (1 чайну ложку на відро пійла) й заливають її ропою главберової солї з креолїном. Робить ся це так: 1 ф. главберової солї й 1 чайна ложка креолїну розбовтуєть ся в півквартї води; потім піднїмають скотинї голову й виливають усе в рот так, щоби скотина не викидала ропи на двір, а як найкраще все проковтнула. Всї лїки найкраще вживати лише за порадою лїкаря.

Не зайвим буде також зазначити, що *при сибірці в нїякім разї не треба пускати кров,* як це в нас часто роблять знахарі або коновали, що *пусканнл крови нїчого не поможе хорій скотинї, за те випущена кров може десятки й сотки зразити другої худоби, здорової.*

Найкращими способами боротьби з сибіркою —це не лїчення хорої худоби, яку, як уже говорило ся низше, дуже тяжко спасати, а охоронення її від заслаблення на цю страшну хоробу. Тому кожний господар, що не хоче, щоби його худоба вигинула на сибірку, мусить твердо памятати слїдуюче: В часи великої спеки, коли сибірка в найбільше чіпка, не слїд пускати худобу на такі пасовища, які вже відомі як гнїзда сибірки, наприклад багнисті, низькі міста, торфяні землї, а також міста, де хоч коли небудь закопували ся сибірчані трупи. Наколи ж сибірка появила ся неподалеку (у тім самім або близькім сусїднїм селї), то необхідно зараз же застановити виганяти худобу на пасовище; треба її держати дома в напівтемних і прохладних помешканнях і змащувати чим небудь дуже смердючим, щоби не приставали мухи, обливати холодною водою й давати пійло зі соляною або карболовою кислотою (див. вище, як приготовляти). Здорова худоба негайно віддїляєть ся з гурту й помешкання хорої. Далї хорих треба так утримувати, щоби вони як найменше місця й річей запоганювали, а зараженим місцям і річам робить ся старанна дезінфекція (обезараження). Частїще всього поступають так, що долівку, стїни, метальові й камінні річи обливають ся роствором вапна, карболки або сулєми. Земляна ж долівка поливаєть ся вищезгаданим роствором, перекопуєть ся на ¼ аршина й знов кілька раз поливаєть ся. Підстїлка й усї мало цїнні річи, до яких доторкала ся хора скотина, обовязково мусять бути спалені.

Труп треба закопувати зі шкірою й як можна глибше (не менше 3 арш.), при чім обливають його гарненько вапном або карболкою.

Крім вищезазначеного існує ще більш певний спосіб захисту худоби від сибірки, а то власне *сибіролзвенна прищіпка.* Прищіпка полягає в тому, що скотинї запускають у тїло сибірчаної зарази. Робить ся це, як відомо, для того, щоби кров і весь орґанїзм скотини привчити поволї до тої чи иншої зарази. Вживаєть ся вона заздалегідь, поки ще хороба не почала виникати на худобі. Прищіпка робить ся обовязково двічи (через 10—12 день) і

має бути переведена лише лїкарем. Найбільш відповідним часом для прищіпки—це весна й осінь, бо в ці прохладні часи з найменьшим клопотом проходить вона. Підчас прищіпки не можна вживати скотину до роботи; не можна також їсти сирого молока від коров, яким робить ся прищіпка.

За останні часи у нас на Україні земства дуже пильно взяли ся за боротьбу з цією злою хоробою. Вони посилають своїх лїкарів безплатно робити прищіпки по селах, а як у кого згине скотина від прищіпки, то земство винагороджує господаря по стоїмости згубленої скотини. Але не дивлячи ся на всї зусилля земств, лїкарів і взагалї освічених людей вивести у нас сибірку, вона все ж таки по старому душить цїлі гурти скоту. Остаточно побороти цю страшну хоробу можна буде лише тодї, коли наші селяне будуть уживати проти неї всї засоби, які винайшла новішня наука, а це значить треба побороти спершу свою темноту.

Бахталовський.

Про плодозмін.

Плодозміном називаємо чергування ріжних видів ростин протягом більшого чи меншого числа років на однім і тім же місці.

Чергування ростини на однім і тім же місці не є видумка учених, та опитних хазяїв, де всї сили природи й людського знання приміняють ся, щоб поле давало як наїкращі врожаї, а це ми можемо завважувати в цїлком дикій природї, де робить ся плодозмін без жадної волї чоловіка.

Ми можемо завважувати в природї, як цїлі поколїння ростин чергують ся на однім і тім же місці не лишень завдяки змінам пір року (весна, лїто, осїнь), а й на протязї довшого числа лїт.

По закінченню сроку свойого життя, один рід ростин уступає своє місце другому. Це може статись і до сроку, наколи б ґрунтові, або клїматичні обставини змінили ся в користь послїдуючої ростини.

Росте на толоцї гарна травичка, а стоїть лишень одному лїтові, та другому бути дощовитому, як гарну зелену дрібну травичку витїснять колючі будяки та осоки. Тече річка в своїх постійних берегах і береги покриті гарною травою. Наколи зробити греблю і воду високо підняти, то побачимо, що коло тих місць, де вода піднялась, почнуть рости будяки (які з часом самі пропадуть).

Наколи ми візьмемо й посїємо леваду штучним каль-фосфорним удобренням, то запримітимо, що відразу на левадї появить ся багато инших видів ростин і то більше стрючкуватих. Наколи й на другий рік повторимо цей опит, то стрючковаті ростини цїлком витїснять старі види трав. По кількох роках стрючковаті ростини самі зникнуть, а на їх місце прийдуть нові. **Все, що живе, росте й розвиваєть ся, само носить в собі свою смерть.** Хто не знає спеціяльної хороби, яка загублює картоплю на старих картоплищах? Або коли будем сажати соняшники все на однім місцї, то появить ся знову така хороба, яка соняшники буде нищити?

Природа з її боротьбою за існування, підбором приспособлених найбільше до даних обставин ростин, сама устроює плодозмін, щоби таким чином земля була все покрита ростинами.

Про плодозмін у хлїборобстві знають уже з найдавнїйших часів.

Чим же треба керуватись при виборі сістеми плодозмінного хазяйства?

Наколи ми хочемо, щоби земля при найменшій затратї капіталу й труду давала найбільші врожаї, то мусимо уважати, щоби ростини так чергувались одна з другою, щоб одна для другої якби підготовлювала землю, а принаймнї не забирала із землї як раз тих річей, які потрібні для послїдуючої ростини.

Кожному відомо, що після буряків гарно росте озима, після озими ярина, по яринї штучні трави, баштан, картопля, квасоля, чечевиця, кукурудза, відтак жито, а по житї ячмінь, овес, потім треба дати землї удобрення й начинати з початку.

Та хазяїнові треба дивитись не лишень на те, що й після чого гарно росте, а й на те, що гарно йде на базарі, та приносить найбільший дохід. Щож, буряки гарно будуть родити, та полїльники коштують дорого, сахарного заводу або й залїзницї нема близько—от і пропали буряки і праця.

На сістему польового господарства багато також впливають особисті привички, знання й грошовитість хазяїна.

Коли хазяїн любить кохати ся у худобі або птиці, то він відповідно до цього й польове хазяйство мусить вести. Знову хазяїн опитний і учений чоловік придумав такий спосіб ведення хазяйства, що давав би он які доходи, але щоби виповнить цей плян треба багато грошей, яких йому бракує, значить треба братись за щось простійше.

Оддалїч базару й залїзницї також мав великий вплив на пільне господарство. Сорти землї й місцевий клїмат також є важними чинниками при виборі ростин у плодозмінї. Чи земля власна, чи арендована, й на скілько лїт. Од цих усїх обставин залежить плодозмін і ростини в плодозмінї.

Вибір плодозміну є дуже важна річ і це не можна робити так похапцем, а треба все обчислити і після того лишень подїлити свою землю на певне число рівних клїток і провадити господарство придивляючись до всяких змін. Наколи хазяїн помітив, що треба щось увести нове, або яке полїпшення зробить, це зразу вводить ся; таким чином хазяйство буде все полїпшуватись без дуже

великого труду, по раз заведеній сістемі, яка приучить чоловіка до раз заведеного порядку.

Найбільш яркою примусовою сістемою плодозміну була сістема трьох піль у старих часах у Німеччині і, до Столипіна, в Росії. Хотів хазяїн, чи ні, мусів мати пар, озиму й ярину і знов. Хоч би користь від переміни способу хліборобської сістеми для окремого хазяїна була як очевидна, він не міг нічого зробити, бо земля громадська, поділена на три руки й коли поле пускаєть ся під пар, то вже нічого не попишеш, треба пускати, бо так велить громада. Відтак цю трьох-польову сістему стали поліпшувати.

Ріжні хазяйства при ріжних обставинах позаводили 4-х польову (Англійці) і много-польову до 8-10. Але тепер входить у моду так зване *вільне хазяйство*. Це не значить, що хто що хоче, те й сіє, як робить ся здебільшого у нас, на Україні, селянством.

Вільне хазяйство ріжнить ся від правильного сівообороту тим, що користаючись всіма здобутками господарської науки й техніки, цінами на базарі, й на робітничі руки, господар не звязаний певною сістемою, особливо підбором родів ростин в плодозмінї, але законові правдивого плодозміну він підчиняєть ся. Вільне хазяйство вимагає від хазяїна багато знання й важкої пильности. Вільним хазяйством з найбільшим успіхом проводить сам хазяїн на своїй землї, де виконання всякої роботи припильнує його око, а то й його руками буде зроблено.

Що до сістеми плодозміну й родів ростин в плодозмінї, то тут, як і в лїкарській штуцї, не можна дати наперед певного рецепту. Те, що для одного села може бути дуже корисним, буде для другого менше корисним, а для третього й просто шкідливим.

При виборі сівообороту ростин в плодозмінї треба все звертатись до місцевого агронома, або опитного хазяїна.

Тифановичъ.

Користь рядкової сївалки.

Я думаю, що мало вже таких найдеть ся, щоби не бачили рядкової сївалки й не знали для чого її вживають. Зате дуже а дуже багато людей є ще таких, що цїлком не розуміють користи, яку можна мати від рядкової сївалки. З приводу цего я й хочу трохи побалакати. А для того, щоби т. т. читачам більш зрозуміле й цїкавіще було моє оповідання про користь сївалки, то я не буду розглядати цїєї справи теоретично, з чисто наукового боку. Я подам краще власний досвід, який може бути кожним читачем дуже легко випробуваний.

—Весною 1910. р. по порученню Брацлавської повітової управи я завіз унїверсальну (для всякого великого й дрібного зерна) ельвортівську сївалку в село Чуків і пропонував тамтешнїм селянам даром нею користати ся. Простояла сївалка більш тижня: робота в полї кипить, а про сївалку нїхто й думати не хоче, хоч як я не розпинав ся в її користь. Нарештї я надумав ся піти на хитрощі: заявив у неділю, як із церкви йшли, що хто посїє сївалкою пів десятини якого небудь хлїба, тому даром дам її сїяти цукрові буряки, та ще й сам буду ходити за нею. На таку пропозицію згодило ся лише три господарі, хоч для одних буряків майже всї селяне вже наперед просили сївалку. Але навіть і цї три господарі взяли з мене слово, що як не вродить, то я мушу вернути їм зерно й заплатити по 8 карбованців за землю. Я безумовно згодив ся, рівночасно ж настояв, щоби вони сїяли ячменю на пів десятинї не 6 пудів, як це вони висївають руками, а лише 5 пудів.

Наслїдки рядкової сївби получили ся такі: у двох господарів рядкові посїви вийшли майже гірші від ручних. Вийшло власне так тому, бо як пізнїще виявило ся, полоси, що сївалкою були засїяні, виорані дуже пізно й не порівнюючи гірше, нїж полоси, на яких був посїяний ячмінь руками.

Крім того сївба сївалкою робила ся на цїлого півтора тижня пізнїще. За те в третього господаря, Петра Д—ка, рядковий посїв вийшов незвичайно гарно. Посїяно було поруч по пів десятини ячменю в один і той же день і на однаковім житнищу, яке гарно було виорано ще з початком осени. Як тільки зерно почало сходити, то вже ріжниця між рядковим і ручним посїями була досить замітна. Рядковий вийшов рівний і багато густїщий від ручного. Ще більше замітна була ріжниця між цими посївами, коли почав хлїб поспівати.

Нива рядкового посїву стояла, мов би один колос: стебла й колоски дрібні, рівні й однаково спілі, в той час, як на полосї ручного посїву можна було найти й великі колоски як бубирі й колоски як горобинї носики, а також і настільки спілі, що відломували ся від стебла й настільки зелені, що із колосків ще можна було молочко видавити. Всї цї ріжниці, хоч і малі й досить тяжко замітні для малопрактичного ока, все ж таки загально настільки відріжняли рядковий посїв від ручного, що всякий, хто цї два посїви рядом бачив і добре придивив ся до них, то без сумнїву лишав ся на завжди прихильником сївалки.

Але найбільше ріжниця виявила ся тодї, коли ячмінь був змолочений. Пів десятини ручного посїву дало 52 пуди і 15 ф. зерна, а пів десятини рядкового—59 пуд. і 10 ф. Зауважено також, що мірка ячменю рядкового посїву важила на 3½ ф. більше, як мірка ячменю ручного посїву. Місцевий скупщик збіжжя Борох, який припадково нагодив ся, як ми важили й міряли зерно, замітивши таку ріжницю між вагами того й иншого ячменю, зазначив, що за тяжчий ячмінь дадуть на базарі по 5

коп. дорожче, ніж за легкий, бо він є «доброкачественний».

Підчас всеї цеї роботи господар Д—ко дуже пильнував, щоби не запало якої небудь помилки. А Д—ко, треба Вам, Шановні читачі, знати—дуже уперта людина, яка, подібно євангельському Хомі, нїчому не вірить, доки сам не побачить. Але, як побачить і переконаєть ся, то нїякі сили не можуть його перевірити. Скінчивши роботу він подав менї руку, як ознаку подяки й сказав: «Правда Ваша, що ми бідні не тому, що мало землї маємо, а тому, що темні й не уміємо гарно господарювати. Візьмемо хоч і цю сївалку; здаєть ся дурниця, а виходить, що за помічю неї можна тисячі придбати. Зараз ми довідали ся, що сїючи хлїб сївалкою можна зберегти по два пуди на десятинї насїння та пудів на пятнадцять збільшити врожай. Це значить, що як я веду господарство вже 20 років і кожний рік сїю зернового хлїба більш 5 десятин, то сївалка зберегла би менї за цей час тільки насїння 200 пудів, а врожаю було би більше на 1400 пудів. Крім того й усе те зерно, що я випродав, було би більш вартнїщим і можна було би більше грошей взяти за него. Узглядняючи це все, можна з певністю сказати, що як би я 20 років сїяв хлїб сївалкою, то мав би від неї користи більше 1000 карбованців. За такі ж гроші я мав би спромогу замість оцього свинюшника (він указав на стареньку, приплюснуту до землї свою хату) вистроїти гарну нову хату й клуню. І це було й є можливим не лише для мене одного, але для всїх бідолах хлїборобів нашої Великої Украіни».

Того ж таки дня Д—ко вдав ся до мене з проханням порадити йому, як це зробити, щоби на виплат придбати гарну сївалку, а також, чи не могло би тут земство помогти. Я безумовно порадив йому для цего найкращий спосіб, а то власне —заснувати сільсько-господарське товариство. Тодї земство може дати досить велику підпомогу, чи то грішми, чи живим і мертвим інвентарем. Через деякий час менї довело ся виїхати із с. Чукова й я не міг дальше слїдити за тим, оскільки чуківські селяне цїкавили ся сївалками.

Але, як видно, наведена вище практика багатьом розкрила очі й вони найшли в сївалцї ту для них користь, про яку раніще й слухати не хотїли. Для лекшого ж придбання сївалок вони поступили так, як я радив Д—ві—заснували господарське товариство,—й через два роки мали крім иншого інвентарю 8 рядкових сївалок, якими вже в 1912. роцї було засїяно 285 десятин ріжного хлїба.

Б—ий.

У людей і в нас.

Карпо... „А біда, що від села, та від людей своїх, та від землї відстали!...

Нещасна земля, гірка твоя доля!
Тїкають од тебе освічені на твої достатки дїти і кидають село у тьмі... Хоч задуши ся тут — нема їм дїла. Вони чужі нам, а ми їм. Забрали все, що можна від землї, виснажили гречкосїя й покинули! Анї лїкаря, анї ученого хазяїна, анї доброго адвоката—нїкого нема в селї! Тільки вивчив ся: пропай батьківська стріхо, прощай село на віки!“

„Суєта“. І. Тобілевича.

Про наш край багато пишуть і балакають, що він є друга Аргентина, що це житниця Европи й т. и. Чи ж воно правда?

Так! Наш край багатий, але населення, головно селяне, страшенно бідні. Головне багацтво населення—сільське господарство, яким живе й на яке опираєть ся цїлий край. Від господарства залежить і добробут цїлого краю; тому кожний недорід некорисно відбиваєть ся на становищі населення, а особливо на селянах. На жаль цї недороди є тепер постійним явищем і замість райського життя в такому славному та багатому краю панує біднота, злиднї, чують ся постійні нарікання на свою гірку долю.

Хоч, правда, воно й дивно, що в такому багатому краю та так бідують, але це, на жаль, гірка, правда. До цього спричинив ся цїлий державний лад, обставини, серед яких живе наш народ, темнота й т. и.

Та це зіставимо поки що на боцї, а звернемо увагу на одну з причин наших недостатків: на стан самого господарства, а з ним і на того, хто хазяйством займаєть ся, на хлїбороба, на якого давно вже встановив ся несправедливий, призирчий погляд—і то, на жаль, із боку нашої інтелїгенції. Вона часто не думає про того, хто її годує та удержує; їй не в голові той хлїбороб, що працює день і нїч. Та ще сяк так було б, наколи б це робила лише городська інтелїгенція, що родила ся й зросла в городї і про життя селян мало знає, а то ті ж селяне, що вийшли та зросли на селї, склавши все своє життя із працї селян і нїчого в їхнє життя не поклавши, роблять частенько ще гірше.

Як радіють батьки та матері, коли їхнї синочки, чи доньки підуть у науку, наберуть ся розуму! Яка то радість та гордість тих батьків перед другими! А надії на поміч, на піддержання!... Та дарма! Їхнї синочки тільки вивчать ся, а то лише трохи повчать ся, зараз же пропадай батьківська стріхо, прощай село на віки!

Краще дворником, чи швайцаром бути, аби жити в городї, нїж із хлїборобами жити та коло землї ходити. Хиба ще лише варенички та сметанка инколи заманять їх у село... Їм потрібне

село, поки вони малі та поки їх вигодують, а там як не задержуй—все тїкають туди, де їм подобаєть ся. «Хоч задушити ся там—нема їм дїла. Вони чужі селянам, а селяне їм. Забрали все, що можна, від землї, виснажили гречкосїя й покинули.—Анї лїкаря, анї вченого хазяїна, анї доброго адвоката—нїкого нема в селї"—каже Тобілевич. І це правда! Вони забувають, що своїм розумом, знанням та ширшим поглядом на життя могли б помогти вибити ся з нужди, підняти видатність землї та навчити бороти ся з природою. Лише тодї, як прийде голод, який і їх безпосередно торкнеть ся, починають цїкавити ся й розбирати ся в становищі населення, яка причина голоду й т. и.

Та це часто вже й запізно бува. Сотнї тисяч нещасного люду умирає з голоду, а все через те що нїкому було в час їм запорадити. Та й на тому не кінець. Як лише голод пройшов—знов усе забуло ся, знов селяне зістають ся самі. Наслїдки такої байдужности та призирливого погляду нашого міста на село й на селян та сїльське господарство дуже лихі. Темний, неосвічений селянин, покинутий усїма тими, хто міг би запорадити його бідї, зістанеть ся в вічній темнотї й робить на своїй землї те, що його дїди - прадїди робили. Він практикує таке оброблення землї й обсїв її, які були добрі ще колись, доки земля не була так виснажена й родила без усяких полїпшень. Він не знає, що з того часу сотки років уже пройшло, земля дуже виснажилась і потребує значних полїпшень. Крім того змінив ся ринок, а з ним і потреба тих, чи инших продуктів, а відповідно до того треба б і виробляти такі продукти, треба б змінять сївооборот і т. д.

До того всього треба відповідних указівок, помочі освічених людей, а їх немає — мало хто селом займаєть ся. До того ж накинутий, чужий уряд, якому були чужі інтереси наші, цїлком не йшов нїколи нам на зустріч, не журив ся полїпшенням нашого життя, бо ж усякі полїпшення та підняття умової культури не в його інтересї.

Тимчасом у инших культурних держав сїльське господарство обставлено не то трохи, а цїлком инакше—там і погляди на село инші. Там освічена людина бореть з природою, закидає батьківські та дїдівські способи оброблення землї, менше надїєть ся на Бога, а більше стежить за наукою й пристосовує її до свого господарства. Він проводить орошення, осушує грунт, бореть ся з кузками, уводить рїжні плодозміни й багацько дечого, про що не думає й чого не знає наш селянин. Крім того там на поміч ідуть учені й уряд. бо знають, що лише дружними зусиллями самих хазяїв, уряду та всьої освіченої громади можна довести до мінїмума рїжні біди, запобігти всякому лихові. Так робить ся на пр. в Америцї, так робить ся й в усїх культурних державах.

В Америцї н. пр. кожен громадянин (фермер) обставлений, як найлїпше. Він має зносини зі всїм культурним світом, читає свою й чужу лїтературу та знає, де й що робить ся. Орґанїзуєть ся в товариства і спільними силами роблять те, чого не може зробити один чоловік. Та цього мало: американський уряд усїма силами йде на зустріч потребам господарства і найбільше грошей видає на сїльське господарство. Держить цїлу армію фаховцїв, котрі строго роздїлені по спеціяльностям. Вони знають одну свою спеціяльність, так що в любий час кожен фермер має змогу попросити його на місце, або дістати відповідь на потрібне йому питання. Уряд будує там школи, улаштовує місцеві й мандрівні вистави, музеї, зразкові поля, й т. д. Та найцїкавіще й налїпше поставлена там метеорольоґія (наука про погоду), завдяки котрій американський фермер має змогу наперед знати, коли буде буря, ґрад, дощ і в свій час поробити ті, чи инші предостороги. Завдяки такій широкій метеорольоґічній орґанїзації, американський фермер дуже рідко, а то майже нїколи не терпить шкоди від граду, бурі й т. и., а велика культурність усього населення та широка постановка практичного й теоретичного знання довели висоту господарства до того, що американський фермер не знає нїякого неврожаю, чи недороду.

Дуже велику вагу має ще й те, що хазяйством там цїкавить ся все населення, без рїжницї стану й положення. Тому то там не має такого низького та призирливого погляду на господарство.

Вертаючи до нас, мусимо, на жаль, піднести, що в нас хлїборобство застило на 3-х пілля, котрим страшенно виснажуєть ся земля. В полїпшенню хазяйства робить ся дуже мало й воно находить ся в такім станї, як 300 років тому назад.

Нам далеко до Америки, але ж не можемо й сидїти із складеними руками; нам треба великої енергії й працї. Все населення: чоловіки, жінки, інтелїґенти й робітники мусять цїкавити ся господарством і прийти на поміч темному хлїборобові —мусять нести знання в село.

Особливо на це повинен звернути увагу учитель. Не повинно бути в нас анї одної школи, де не було б зразкового поля, садка й т. д., бо лише найкраще защіпити любов до господарства малій, нїчим не зіпсованій дитинї, а це найкраще може виповнити вчитель, як у школї, так і на дому кожної дитини. При кожній школї повинно бути зразкове хазяйство, а вчитель своїм знанням і працею служить зразком не тільки школярам, але й їх батькам.

Раштадт, 7. лютого 1918. року.

І. Черчик.

Редагує комітет Подільського В.-П. Кооп. Тва. Друк. С. В. У.